

I-1. Antikos palikimas

PAGALVOKIME

- Kodėl reikia kalbėti apie antikos ir dabarties ryšius politinėje srityje?
- Kur ir kokį antikos palikimą politinėje srityje galima pastebėti šiandien?

PABANDYKIME

Perskaitykite pirmuosius Lietuvos Respublikos Konstitucijos skirsnio straipsnius, išrinkite kiek įmanoma daugiau sąsajų su Antika – sąvokų, politinio organizavimosi, teisės principų. Kai išstudijuosite visą šią temos medžiagą, įvertinkite pirma atliktą užduotį – ar visos sąsajos buvo atrastos.

LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJA

I SKIRSNIS. LIETUVOS VALSTYBĖ

- 1 straipsnis.** Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika.
- 2 straipsnis.** Lietuvos valstybę kuria Tauta. Suverenitetas priklauso Tautai.
- 3 straipsnis.** Niekas negali varžyti ar riboti Tautos suvereniteto, savintis visai Tautai priklausančių suverenijų galių. Tauta ir kiekvienas pilietis turi teisę priešintis bet kam, kas prievarta kėsina į Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką.
- 4 straipsnis.** Aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus.
- 5 straipsnis.** Valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas. Valdžios galias riboja Konstitucija. Valdžios įstaigos tarnauja žmonėms.
- 6 straipsnis.** Konstitucija yra vientisas ir tiesiogiai taikomas aktas. Kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija.
- 7 straipsnis.** Negalioja joks įstatymas ar kitas aktas priešingas Konstitucijai. Galioja tik paskelbti įstatymai. Įstatymo nežinojimas neatleidžia nuo atsakomybės.
- 8 straipsnis.** Valstybinės valdžios ar jos institucijos užgrobimas smurtu laikomi antikonstituciniais veiksmais, yra neteisėti ir negalioja.
- 9 straipsnis.** Svarbiausi Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimai sprendžiami referendumu. Įstatymo nustatytais atvejais referendumą skelbia Seimas. Referendumas taip pat skelbiamas, jeigu jo reikalauja ne mažiau kaip 300 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę. Referendumo skelbimo ir vykdymo tvarką nustato įstatymas.
- 10 straipsnis.** Lietuvos valstybės teritorija yra vientisa ir nedalijama į jokių valstybinių darinius. Valstybės sienos gali būti keičiamos tik Lietuvos Respublikos tarptautine sutartimi, kai ją ratifikuoja 4/5 visų Seimo narių.
- 11 straipsnis.** Lietuvos valstybės teritorijos administracinius vienetus ir jų ribas nustato įstatymas.
- 12 straipsnis.** Lietuvos Respublikos pilietybė įgyjama gimstant ir kitais įstatymo nustatytais pagrindais. Išskyrus įstatymo numatytus atskirus atvejus, niekas negali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis. Pilietybės įgijimo ir netekimo tvarką nustato įstatymas.
- 13 straipsnis.** Lietuvos valstybė globoja savo piliečius užsienyje. Draudžiama išduoti Lietuvos Respublikos pilietį kitai valstybei, jeigu Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis nenustato kitaip.
- 14 straipsnis.** Valstybinė kalba – lietuvių kalba.

PRISIMINKIME

Antika ir dabartis

Kiekvienai naujai kartai kyla klausimas, kokia yra antikos paveldo reikšmė dabarties žmogui. Atsakymai priklauso nuo to, kiek toji karta antikinį paveldą pažįsta, kiek sugeba pastebėti ir įvertinti jo poveikį dabarties gyvenimui.

Šių laikų mąstytojas Samuel Huntington teigė, jog Antikos paveldas yra vienas iš mūsų Europą vienijančių požymių. Vakarietiškos demokratijos ir laisvės ištakų reikėtų ieškoti senovės Graikijoje, VI a. prieš Kristų. Iš anų laikų taip pat ateina tradicinė laisvės samprata. Pastaroji sietina ir su įstatymų viršenybe. Įstatymų nesilaikantiems asmenims taikomos numatytos sankcijos. Tai jau Romos tradicija. Taigi Vakarų demokratinė sistema paremta graikiškąja ir romėniškąja tradicijomis – laisvės ir įstatymų viršenybės principais.

Kita vertus, šiuolaikinės demokratijos gimimas sietinas taip pat su XVIII a. antrosios pusės pokyčiais, dokumentais. Nuo tų laikų laisvės samprata ėmė kisti, laužyti antikines tradicijas. Todėl pagrįsta taip pat nuomonė, jog šiandieninė, kartais vadinama tradicine, vakarietiškos laisvės samprata iš tiesų istoriškai yra gana naujas, tik kelių šimtmečių senumo reiškinys.

Taigi, vienareikšmio vertinimo nėra. Kiekvienam suteikiama teisė pasirinkti savąjį vertinimą. Norint įvertinti, reikia išstudijuoti, kaip politinės istorijos reiškiniai kito nuo antikos iki mūsų dienų.

Nemažai šiandien kalbame apie pilietiškumo, patriotiškumo stoką Lietuvoje. Svarstoma, ar susiformavo Lietuvoje pilietinė visuomenė. Atsakant taip pat žvalgomas į Antiką.

Antikinėse graikų ir romėnų visuomenėse gana anksti suvokta, jog atskiras individas kartais privalo aukoti savo ego visų bendram labui. Tam net buvo „išrastas“ mechanizmas – demokratinė santvarka ir respublikinė valdymo forma. Tuo pat metu susiformavo ir pilietybės samprata. Ji taikytina tik laisvam individui. Antikos laikais išryškėjo ir dvi skirtingos pilietiškumo tradicijos.

Pirmoji, kartais apibūdinama kaip pilietinis įsipareigojimas, akcentuoja privačių interesų atsižadėjimą bendrųjų interesų labui. Pagrindu laikoma valstybė, kurios nariai – piliečiai veikia kartu, užtikrindami bendrą naudą. Pagrindinė pilietiškumo išraiška šiuo atveju – saugoti valstybę ir tarnauti bendruomenės labui.

Antroji tradicija grįsta nuomone, jog visuomenės pagrindas yra pilietis, o valstybė tarnauja piliečiui, užtikrina jo laisves ir teises. Valstybės paskirtis – užtikrinti lygų ir teisingą visų piliečių dalyvavimą priimant juos liečiančius sprendimus.

Dabarties politikos sąvokų kilmė Antikoje

Monarchija buvo ankstyviausioji valdymo forma senovės Rytų valstybėse, Graikijoje ir Romoje. Tačiau Graikijoje ir Romoje karaliai labai greit neteko vienvaldystės. Pavyzdžiui, „Iliadoje“ be karaliaus dar minimas kariuomenės susirinkimas. O Romoje jau Romulus buvo įsteigęs jo valdžią ribojusį senatą. Romoje karalystės laikai baigėsi VI a.pr.Kr. pabaigoje. Graikų poliuiose jau I tūkst.pr.Kr. pradžioje karaliai turėjo

užleisti vietą aristokratijai. Kai kur (Spartoje) karaliai išliko, tik jų valdžia buvo apribota kolegialumo ir kitų institucijų.

Demokratija graikai pavadino naują santvarką, kurios esmė – visos tautos dalyvavimas valstybės valdyme. Pavyzdžiui, Atėnuose V a.pr.Kr. valdžia priklausė suaugusiųjų piliečių – vyrų bendruomenei. Ši bendruomenė visus svarbius klausimus sprendavo balsų dauguma periodiškai vykusiame tautos susirinkime. Taip buvo pakeista iki tol gyvavusi kilmingųjų valdžia. Tauta įgavo aukščiausią įstatymų leidybos galią. Ypatingi antikos demokratijos bruožai buvo vykdomosios valdžios atidavimas ne į vieno žmogaus rankas, bet keletui asmenų (pvz. dešimčiai archontų senovės Atėnuose, dviems konsulams senovės Romos respublikoje), ir jų valdymo laiko apribojimas (dažniausiai – vieneriems metams).

Respublika kilo iš to, kad senovės romėnai skyrė dvi žmogaus gyvenimo sritis: res privata – privatus reikalas, t.y. namų ūkio ir privataus turto reikalai; res publica – viešasis reikalas, t.y. ta žmogaus gyvenimo dalis, kuri priklausė bendruomenei.

Būtent iš pastarosios srities atsirado specialus terminas RESPUBLIKA, kurie reiškė „valstybės reikalus“. Romėnų respublikoje susipynė trijų santvarkų – monarchijos, aristokratijos ir demokratijos – tipai. Romoje egzistavo valdžios padalijimas pareigūnams, senatui ir tautos susirinkimui. Nepaisant, kad visi romėnų tautos sluoksniai galėjo dalyvauti valdyme, tauta netapo suverenu. Respublikos klestėjimo laikais renkamus pareigūnus ir tautos susirinkimą užgoždavo senatas.

Senatas senovės Romos pradžioje buvo sudarytas iš kilmingųjų (patricijų) šeimų vyriausiųjų atstovų. Karalių laikais jis turėjo patariamąjį balsą. Respublikos laikais jam atiteko reali valdžia. Senatas rūpinosi pagrindiniais valstybės vidaus gyvenimo reikalais, turėjo lemiamą žodį taikos ir karo klausimais galėjo skelbti nepaprastąją padėtį. Senato vaidmenį rodo tai, jog be jo nutarimo negalėjo išsigalioti joks tautos susirinkimo sprendimas. Tai matyti iš žodžių tvarkos SPQR („Senatas ir Romos tauta nutarė“) formulėje. Senatoriai buvo renkami iš buvusių aukščiausių renkamų pareigūnų: konsulų, pretorių, edilų, kvestorių. Jų skaičius išaugo nuo kelių šimtų iki 800. Senato posėdžius sušaukdavo ir darbotvarkę pasiūlydavo aukščiausieji valdininkai – **konsulai**. Jie taip pat vadovaudavo senato posėdžiams, tačiau turėjo atsižvelgti į senato pageidavimus.

Diktatoriumi Romoje vadintas pareigūnas, kurį skirdavo senatas iškilus ypatingai karo grėsmei. Diktatorius turėjo neribotą valdžią Romoje ir niekam nebuvo atsakingas už savo veiksmus. Todėl diktatūra buvo ribota, ji galėjo trukti ne ilgiau kaip pusę metų. I a.pr. Kr. Kornelijus Sula, o po jo ir Julijus Cezaris pasinaudojo diktatūra kaip galimybe įvesti vienvaldystę.

Imperijos pavadinimas kilo iš imperijaus – neribotos aukščiausiųjų valdininkų karo valdžios Romos respublikoje pavadinimo. Ji reikšėsi tapus vyriausiuoju kariuomenės vadu. Remdamasis imperiumu, karvedys skelbė ėmimą į kariuomenę, teikė karinius laipsnius, vadovavo karinėms operacijoms, sudarydavo sutartis. Po pergalės imperijaus turėtojas turėjo teisę surengti triumfo šventę. Iš pradžių imperiumas trukdavo vienerius metus. Gana greitai imperiumu pradėtas vadinti ir kraštas, kuriame galiojo šio pareigūno valdžia.

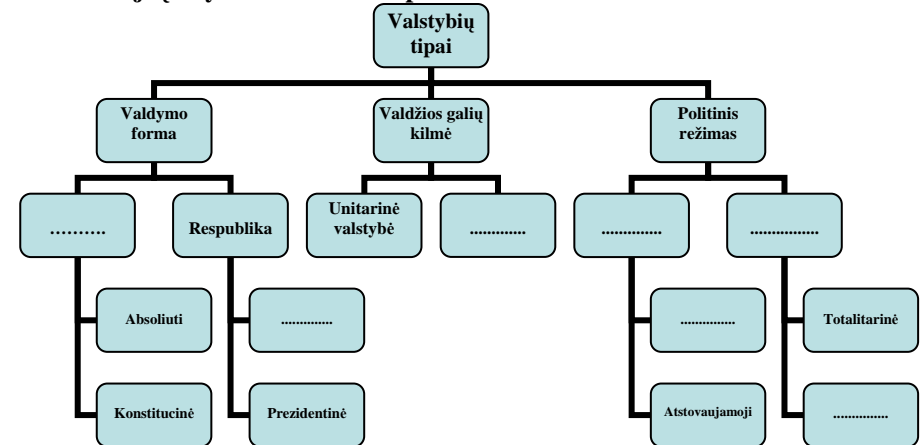
Imperatoriumi vadintas imperijaus turėtojas, o taip pat šis žodis tapo garbės vardu, suteikiamu karvedžiams, turėjusiems teisę švęsti triumfo šventę po pergalingo žygio. Cezaris šį titulą pavertė sudedamuoju savo vardo elementu, juo pasekė Augustas. Pastarasis tradiciškai laikomas imperijos Romoje pradininku. Iš pradžių Augusto sukurta imperija buvo dvilypė – vienvaldystė derinta su Romos respublikos tradicijomis, paliekant respublikoje buvusias tarnybas. Kiek pakito jų ėjimo tvarka. Skirtingai negu respublikoje, Augustas tuo pačiu metu užėmė keletą svarbių postų (prokonsulo, imperijos vyriausiojo karo vado, liaudies tribūno, vyriausiojo žynio). Taigi, Roma formaliai liko respublika su senatu ir kasmet besikeičiančiais valdininkais, o iš tikro viešpatavo imperatorius. Ilgainiui senatas buvo nustumtas į šalį ir atsirado vienvaldys, kuris įvedė absoliutinę monarchiją.

Plebiscito pavadinimas kilo iš nekilmingųjų Romos piliečių – plebėjų – vardo. Atsirado kaip plebėjų kovos už savo teises su patricijais priemonė. Plebiscitu vadintas vienu iš renkamų pareigūnų – liaudies tribūnų – pasiūlymu plebėjų susirinkimo priimtas nutarimas. Iš pradžių jis buvo privalomas tik patiems plebėjams, bet ilgainiui – ir visai tautai.

Veto žodžiu liaudies tribūnas galėjo sutrukdyti kiekvieną Romos valdininkų veiksmą. Šiuo liepimu buvo galima nutraukti net senato posėdį.

PRITAIKYKIME ŽINIAS

1. Schemoje įrašykite trūkstamus pavadinimus:

2. Palyginkite schemą „Valstybių tipai“ (↑) su lentele „Valdymo formos pagal Aristotelį“ (↓) ir nustatykite, kaip pakito antikoje gimusios sąvokos. Valdymo formos pagal Aristotelį

GINAMI INTERESAI	TEISINGOS	IŠSIGIMUSIOS
Vieno	Monarchija	Tironija
Grupės	Aristokratija	Oligarchija
Visų (daugumos)	Demokratija	Ochlokratija

3. Naudodamiesi žemiau pateiktais dviem šaltiniais, pasvarstykite, kodėl kai kurie Antikos filosofai ir istorikai neigiamai vertino demokratiją. Padarykite išvadą, ar jų mintys nepaseno kalbant apie mūsų dienų demokratiją.

Demokratijos vertinimas Aristotelio akimis

Akivaizdu, kad geriausia santvarka yra ta, kuri laikosi vidurio. Ji vienintelė nepatiria sukrėtimų, nes ten, kur vidurinis sluoksnis yra gausus, rečiausiai kyla nesantaika ir prieštaravimai. <...> Aišku, kodėl dauguma santvarkų yra arba demokratinės, arba oligarchinės: kadangi vidurinis sluoksnis jose dažnai nėra gausus, tai tie, kurie pranoksta kitus, ar tai būtų turto savininkai, ar liaudis, santvarką visuomet tvarko pagal save, atsisakydami vidurio, ir susidaro arba demokratija, arba oligarchija. Be to, kilus nesantaikai ir liaudies bei turtingųjų tarpusavio kovoms, tie, kuriems pasiseka nugalėti priešininkus, neįveda nei bendros, nei lygybe grindžiamos santvarkos, tačiau kaip pergalės dovaną pasiskiria sau vyraujančią padėtį santvarkoje ir įkuria vieni demokratiją, o kiti — oligarchiją.

Aristotelis. Politika.

Demokratijos lyderio vertinimas

Tukididas rašo, kad Periklio valdymo forma buvo aristokratiška, tik pavadinimas jos buvęs demokratija, o iš tikrųjų viešpatavęs pirmasis valstybės vyras. Daugelio kitų autorių tvirtinimu, Periklis pirminis pradėjo liaudžiai burtais dalinti užkariautas žemes, duoti jai pinigų teatrui ir atlyginti už valstybines pareigas; dėl tokio blogo papročio žmonės iš kuklių ir darbščių pasidarė išlaidūs ir savavališki. <...> Aristokratų partija jau ir anksčiau matė, kad Periklis pasidarė įtakingiausias žmogus tarp Atėnų piliečių, todėl norėjo rasti vyrą, kuris pajėgtų pasipriešinti ir susilpninti jo galią, kad visa valdžia nepatektų į vieno žmogaus rankas. Ir jam priešpastatė Tukididą <...> Visą laiką gyvendamas mieste ir kovodamas su Periklio tribūnoje, jis greitai valstybėje atstatė pusiausvyrą tarp abiejų kovojančių pusių. Jis neleido, kad vadinamieji „gražieji ir gerieji“ išsisklaidytų ir susimaišytų su liaudimi, kaip anksčiau, kada jų vertingumo spindesys buvo temdomas minios. Jis atskyrė juos nuo liaudies, surinko į vieną vietą, ir sutelktinę jų jėga nusvėrė svarstyklių lėkštę. Jau iš pat pradžių valstybėje, kaip geležyje, buvo nepastebimas įtrūkis, kuris vos vos rodė, kad yra nesutarimas tarp demokratų ir aristokratų <...> viena dalis piliečių ėmė vadintis „demokratija“, kita – „oligarchija“. Štai kodėl Periklis atleido vadžias ir valdė, pataikaudamas liaudžiai.

Plutarchas. Rinktinės biografijos

4. Kuo skiriasi ir kuo panašūs šie senovės Romos ir dabarties politiniai reiškiniai: diktatūra? plebiscitas?

Čia bus galima pasižymėti tai, kaip antikos politinės, teisinės idėjos veikė vėlesnių epochų (ne tik dabarties) raidą: